

Farkas Katalin

Ismeretség és leírás*

Ahogy azt a *Tudás ismeretség és tudás leírás révén* című tanulmányában Russell kifejti, véleménye szerint kétfajta módon ismerhetünk meg és gondolhatunk el dolgokat: ismeretség és leírás révén. A kettő közül voltaképpen csak az elsőről állíthatjuk, hogy a dolgok ismeretét és megragadását lehetővé teszi, ugyanis Russell szerint egyedül az ismeretség az, ami „magát a tárgyat idézi fel elménkben”. Leírás révén magát a tárgyat sem megragadni, sem megismerni nem tudjuk. Ugyanakkor Russell azt is gondolta, hogy a külső tárgyakkal nem lehet ismeretségbe kerülni – külső tárgyakon itt a fizikai tárgyakat, és más személyeket vagy elméket kell érteni. Ebből azonban az következik, hogy magukat a külső tárgyakat sem megismerni nem lehet, sem gondolatban megragadni, ami elgondolkodtató következmény. Azt jelenti, hogy például a szeretet nem irányulhat magára egy másik emberre; egy másik emberre vonatkozó mindenféle mentális aktivitásunk tárgya ugyanis nem maga az ember, legfeljebb azok az érzetadatok, amelyeket kivált belőlünk. Ugyanígy őt magát sem tudjuk megismerni, hiszen tudásunk voltaképpen az érzetadatokra vonatkozik.

Ha a külső tárgyak érzetadatokból állnak, akkor ez a szembeállítás alkalmasint érvényét veszti. Ehhez három megjegyzést fűznék. Egyrészt ebben az írásban csak a *Tudás ismeretség és tudás leírás révén* című tanulmányra és *A filozófia alapproblémái*-nak ahhoz nagyon hasonló 5. fejezetére támaszkodom, amelyben Russell nem említi azt a nézetét, hogy a tárgyak érzetadatokból állnának, azonban kifejezetten említi a szembeállítást az érzetadatok ismerete, illetve magának egy külső tárgynak a nem ismerete között. Másrészt talán éppen más elmékkal kapcsolatban kevésbé kézenfekvő az, hogy pusztán érzetadatokból állnának; Russell ugyan rendszerint tartózkodik attól, hogy egy szubsztanciális Én létét elismerje, de ezt Russelltól függetlenül kívánatos lehet elfogadni. Végül pedig ez a tanulmány elsősorban azt vizsgálja, hogy milyen feltevések mellett őrizhetjük meg azt a köznapi vélekedést, hogy igenis képesek vagyunk magukat a külső tárgyakat megismerni és gondolatban megragadni. A lehetséges válaszok közé tehát felvehetjük azt a nézetet is, hogy a dolgok érzetadatokból állnak, más kérdés, hogy napjainkban valószínűleg kevesen választanák a megoldásnak ezt a módját.

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy Russell mely feltevései vezettek ahhoz a nézethez, hogy a külső tárgyak megragadása nem lehetséges, és hogy bizonyos feltevések elutasításával vajon elkerülhető-e a kellemetlen következmény. Ennek megfelelően a most összefoglalt érv három premisszáját fogom szemügyre venni:

* A tanulmány háttérét alkotó kutatást az MTA TKI Nyelvfilozófia Kutatócsoport és az OTKA (pályázat száma T046757) támogatta.

1. Kétféle módon szerezhethünk tudást a dolgokról és ragadhatjuk meg őket gondolatban: ismeretség és leírás révén.
2. Csak az ismeretség révén ismerjük meg vagy ragadjuk meg magát a tárgyat.
3. A külső tárgyakkal nem lehet ismeretségbe kerülni.

Következésképpen magukat a külső tárgyakat sem megismerni, sem gondolatban megragadni nem lehet.

ISMERETSEG ÉS LEÍRÁS RÉVÉN VALÓ TUDÁS MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE

A *Filozófia alapproblémái* 4. fejezetében Russell megkülönbözteti a tudás (knowledge) két fajtáját; az egyik az igaz kijelentések vagy igazságok tudása – amikor tudom, *hog*y valami így és így áll –, a másik pedig dolgok ismerete. Russell a második esetben is a „knowledge” kifejezést használja, míg a fordító természetes módon nem a „tudás”, hanem az „ismeret” kifejezéssel adja vissza ezt a második értelmet. Russell itt meg is jegyzi, hogy a különbség a kétfajta „knowledge” között nagyjából megfelel a *savoir* és a *connaitre*, avagy a *wissen* és a *kennen* közötti különbségnek, ami persze ugyanaz, mint a mi „tudni” és „ismerni” közötti megkülönböztetésünk. Tehát az a kognitív teljesítmény, amelynek tárgyai dolgok és nem igazságok, a legszerencsésebben az „ismereni” igével és kapcsolódó szavaival adható vissza, mert a „tudás” általában nem dolgot vesz tárgyául. A probléma abban rejlik, hogy ha az „ismeret” kifejezést használjuk erre a célra, akkor hogyan adjuk vissza a különbséget a dolgok ismeretének (tudásának) két fajtája, a „knowledge by acquaintance” és „knowledge by description” között – hiszen az „acquaintance” egyetlen kézenfekvő fordítása az „ismeretség”. A magyar fordító feltehetően ezért is választotta a „tudás ismeretség révén” és a „tudás leírás révén” kifejezéseket. Mindazonáltal a továbbiakban, ahol tehetem, dolgok ismeretéről fogok beszélni, kivéve ha ez zavart okozna az „ismeretség”-gel való lehetséges konfúzió miatt.

Russell szerint, ha *ismeretségben* (acquaintance) állunk egy tárggyal, akkor közvetlenül (következtetési folyamat vagy igazságok tudása) nélkül tudatában vagyunk valaminek. Ezzel szemben a *leírás* nem közvetlen ismeret; helyett ismerünk egy leírást, továbbá tudjuk, hogy ez a leírás valamire ráillik, és ezzel a két közvetítő tudással kapcsolódunk a dologhoz. Ilyenkor „közvetlenül magát a tárgyat nem ismerjük” (RUSSELL 1996, 57-8.). Azok a tárgyak, amelyekkel ismeretségben állunk, elsősorban az érzetadatok; és ha egy érzetadattal ismeretségben állok, akkor teljesen és tökéletesen ismerem magát az érzetadatot. Megtudhatok róla további információkat, de magát az érzetadatot ennél jobban nem lehet megismerni. Ezzel szemben az asztal, amely bennünk érzetadatokat kelt, nem lehet ismeretség, csak leírás tárgya, és „az asztalra vonatkozó minden tudásunk valójában *igaz kijelentések* tudása, és azt a valamit, ami ténylegesen maga az asztal, a szó szoros értelmében nem ismerjük” (RUSSELL 1996, 57.).

Ha visszatekintünk Russell érvének második premisszájára az előző szakaszban, akkor láthatjuk, hogy ez a premissza – amely szerint csak az ismeretség az, amely „magát a tárgyat idézi fel elménkben” – tulajdonképpen definíció szerint igaz. Ismeretség alatt ugyanis pont azt a közvetlen viszonyt érti Russell, amely akkor áll fenn, ha magának a tárgynak vagyunk tudatában. Az érvvel kapcsolatos igazi kérdés tehát a

harmadik premisszára fog vonatkozni: vajon miért nem lehetséges a külső tárgyakat közvetlenül megragadni, avagy velük ismeretségben lenni? Erre a kérdésre a válasz Russellnek az ítéletekre vonatkozó elméletében keresendő.

RUSSELL ELMÉLETE AZ ÍTÉLETEKRŐL

Russell szerint, amikor egy ítéletet alkotunk vagy egy feltevést megfogalmazunk, ez egy esemény, amely jellemezhető azzal a sajátos viszonyal, amely az eseményben szereplő dolgok között fennáll. Russell példája a következő: ha *felteszem*, hogy *A* szereti *B*-t, akkor a *feltevés* sajátos viszonya áll fenn elmém, *A*, a szeretet és *B* között. Ha úgy *ítélem*, hogy *A* szereti *B*-t, akkor az *ítélés* sajátos viszonya áll fenn elmém, *A*, a szeretet és *B* között. Az ugyanarra a kijelentésre vonatkozó ítélet és feltevés között a különbség a viszony, amely az alkotóelemek között fennáll; két különböző tartalmú ítélet között pedig az, hogy milyen alkotóelemekből tevődnek össze.

Az ítélet tehát egy relációs tény vagy esemény az ítélet tárgyai és elménk között, és mint ilyen, feltételezi a relátumok létét. Ez a nézet korántsem magától értetődő, hiszen az sem magától értetődő, hogy az intencionális kapcsolat, amely fennáll az ítéelő és az ítélet tárgyai között, valóban reláció (abban az értelemben, hogy feltételeznék relátumai létét). Az intencionalitás sajátossága ugyanis éppen az, hogy vonatkozhat nem létezőkre is. Erre a kérdésre még visszatérek, először azonban ezen elmélet néhány következményére szeretnék rámutatni.

Mivel az ítélet maga reláció az ítélet tárgyai között, a tárgyak az ítéletnek alkotóelemei lesznek. Ha az ítélet tárgyai nem léteznének, maga az ítélet sem létezhetne. Ennek az az egyik következménye, hogy nem létezők nem lehetnek az ítélet tárgyai, legalábbis a „tárgy” tulajdonképpeni értelmében. Mi történik olyankor, amikor látszólag nem létezőkre vonatkozó ítéletet alkotunk? Ilyenkor az ítélet közvetlen tárgya valami más lesz. Itt kap szerepet Russell leíráselméletének egyik fontos alkalmazása. Az előbbi példánál ugyanis láthattuk, hogy az ítélet alkotóelemei között szerepelt egy viszony is – *A* és *B* mellett a szeretet és alkotóelemei az ítéletnek. A „Négyszögletű kör kerek” példához hasonló esetekben – amikor egy nem létezőről teszünk állítást – az ítélet alkotóelemei ilyen tulajdonságok és relációk lesznek: jelen esetben a „négyszögletű” és a „kerek” univerzáléi. Maga a négyszögletű kör nem lesz az ítélet alkotóeleme, ami talán nem is meglepő, tekintve hogy ilyen dolog nincs, és ezért nem is alkothatna semmit.

Russellnek az ítéletekről alkotott elmélete további, ismeretelméleti következményekhez is vezet. Láttuk, hogy az ítélet tárgya az ítélet alkotóeleme; ha a tárgy nem létezik, akkor az ítélet sem létezhet. Ebből az következik, hogy ha kételkedünk az ítélet tárgyának létezésében, akkor magának az ítéletnek a létezésében is kételkedünk; ha pedig tévesen gondoljuk, hogy a tárgy létezik, akkor egyszersmind abban is tévedünk, hogy az ítélet létezik. Csakhogy Russell úgy gondolta – nem éppen alaptalanul –, hogy az ilyesmi nem lehetséges. Például azt a feltevést vizsgálom, hogy Homérosz írta az Iliászt. Ha felteszem ezt az állítást, akkor megértettem, a feltevés tartalmát megragadtam. Abban persze kételkedhetek vagy tévedhetek, hogy tényleg Homérosz írta-e az Iliászt, de abban, hogy én ezt az állítást megértettem, hogy ezt a feltevést elfogadtam, nem.

Ha kételkedhetem az ítélet tárgyának létezésében, akkor kételkedek magának az ítéletnek a létezésében is. De ha ítélek, abban nem kételkedhetem, hogy az ítélet létezik. Tehát olyasmi nem lehet az ítélet tárgya, aminek létezésében kételkedhetem, vagy

aminek létezése felől tévedhetek. Külső dolgok létezésében azonban kételkedhetek, sőt tévedhetek. Tehát külső dolgok nem lehetnek az ítélet (feltevés, stb) közvetlen tárgyai. Amikor külső dolgokról gondolkodom, akkor őket magukat közvetlenül gondolatban nem tudom megragadni.

KELLEMETLEN KÖVETKEZMÉNY

Azt Russell is érezte, hogy ez a következmény nem kívánatos, ugyanis ő is érzett bizonyos hajlandóságot arra, hogy a fizikai tárgyakkal való ismeretséget feltételezze. Például arról beszélt (RUSSELL 1996, 63.), hogy tudjuk, azt a jelöltet fogják megválasztani, aki a legtöbb szavazatot kapja, „és ebben az esetben valószínűleg ismeretségben is vagyunk (az egyetlen értelemben, amiben valaki ismeretségben lehet valaki más-sal) azzal az emberrel, aki a legtöbb szavazatot elnyerő jelölt lesz.” Ez egy kissé rejtélyes megállapítás, tekintve, hogy a másik embert azonosíthatjuk mint egy rajtunk kívül levő fizikai tárgyat, vagy egy másik elmét, de egyik értelemben sem lehetséges számunkra ismeretségben lenni övele. Az persze tagadhatatlan, hogy van egy természetes értelem, amelyben azt mondhatjuk, hogy ismerjük a jelölteket, csak persze nem tudjuk, melyik fog nyerni. Russell ezt úgy fejezi ki, hogy nem tudunk egyetlen olyan formájú állítást sem, hogy „A az a jelölt, aki a legtöbb szavazatot fogja kapni”, ahol A a jelöltek egyikének a neve. Ez azt sugallja, hogy a tulajdonneveknek kitüntetett szerepük van abban, hogy dolgokra olyan módon utaljunk, ami közvetlen ismeretséget tételez fel velük.

Ezt a sejtést a továbbiak megerősítik. Saját magunkkal ismeretségben állunk, ezért saját magunkra képesek vagyunk úgy utalni, hogy az ezt a közvetlen viszonyt kifejezze. Például ha Bismarck használja a „Bismarck” nevet, akkor effajta közvetlen jelölés áll fenn a név és a megnevezett között. Ebben az esetben, mondja Russell, Bismarck maga is alkotóeleme az ítéletnek. Russell hozzáteszi: „olyan közvetlen használattal állunk itt szemben, *amelybe a tulajdonnév mindig is kívánczik*: azzal az esettel, amikor nem egy bizonyos tárgy leírását, hanem magát a dolgot képviseli” (RUSSELL 1996, 65. kiemelés tőlem). Két oldallal később hasonló állítással találkozunk: „...amikor Bismarckról mondunk valamit, szeretnénk azt az ítéletet kimondani, amit csak maga Bismarck modhat ki, tudniillik azt az ítéletet, amelynek ő maga is alkotórésze.” (RUSSELL 1996, 67.) Russell tehát felismerni vélt egyfajta speciális szemantikai szándékot a tulajdonnevek használata mögött, amely megkülönbözteti őket a leírásoktól; mégpedig azt, hogy a névvel „magára a dologra” kívánunk utalni, függetlenül attól, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezik. Valójában persze azokban az esetekben, amikor a név külső tárgyat jelöl, ez a kíváncság Russell szerint szükségképpen meghiúsul. Mint ismert, Russell ezt a kérdést úgy oldotta meg, hogy azt állította, a közönséges tulajdonnevek nem is tulajdonképpen (vagy nem is „rendes”) nevek. Rendes nevekkkel csak olyasmikre utalhatunk, amikkel ismeretségben vagyunk, és amik létezésében így nem kételkedhetünk, így az ítélet alkotóelemei lehetnek.

A NEO-RUSSELLIÁNUS ELMÉLET

A Russellt követő hagyomány azonban másképpen vélekedett a közönséges tulajdonnevekről. Sokan egyetértettek Russell-lel abban, hogy a tulajdonnevekkel és a leírásokkal való utalás a tárgyak másféle megragadását teszi lehetővé, méghozzá a következő vonatkozásban: ha névvel utalunk valamire, akkor gondolatunk tárgya maga a dolog lesz, míg a leírások esetében ez nem igaz. Abban azonban többen nem értettek egyet Russell-lel, hogy a külső tárgyakra nem utalhatunk nevekkel, és ezért nem is ragadhatjuk meg őket közvetlenül gondolatban. Szerintük tehát az a szándék, amely Russell szerint is jelen van akkor, amikor Bismarck nevét használjuk, tudniillik hogy magáról Bismarckról beszéljünk, nem vall feltétlenül kudarcot.

Az természetes, hogy ez az elmélet nem egyezhet minden tekintetben a russellivel, hiszen itt – a Bismarckra való utalás kérdésében – egy fontos nézetkülönbségre akadunk. Nem mondhatjuk, hogy a neo-russelliánusok szerint *ismeretségben* állunk a külső dolgokkal, ha ezalatt szigorúan a Russell által ismertetett viszonyt értjük. A russelli elképzelésnek nem csak az része, hogy közvetlenül magának a tárgynak vagyunk tudatában – ezzel éppenséggel a neo-russelliánusok egyetértenek –, hanem az is, hogy az ismeretség során teljes mértékben ismerjük a tárgy természetét, és létezésében nem kételkedhetünk. Ez utóbbi két feltevést a neo-russelliánusok elutasítják.

Valójában tehát nem is az ismeretség megítélése a döntő egyezés Russell és a követők között, hanem inkább az ítéletek természetéről alkotott felfogás; ezen belül is az a nézet, hogy az ítélet tárgya az ítélet alkotóeleme, vagy legalábbis lényegi előfeltétele az ítélet létezésének. Az a nézet, amely szerint csak akkor ragadjuk meg magát a tárgyat gondolatban, ha a gondolatot részben a tárgy konstituálja. Abban is egyetértenek a neo-russelliánusok Russell-lel, hogy a leírások esetében a gondolatnak nem konstitív eleme a leírás denotációja. Következésképpen amikor leírás révén utalunk valamire, akkor magát a tárgyat nem ragadjuk meg.

Ha lehetővé válik a külső tárgyak közvetlen megragadása, de a közvetlen megragadás esetében a tárgynak a gondolat lényegi elemének kell lennie, akkor ennek további következményei vannak a gondolatok ismeretét illetően. Ha ugyanis egy külső tárgy a gondolat létezésnek előfeltétele, akkor a gondolat elveszti autonómiáját. Tévedhetünk akkor, amikor azt véljük, hogy elgondoltunk valamit – ha például tévedünk abban, hogy Homérosz létezett, akkor a Homéroszra vonatkozó gondolatok nem létezhetnek, és így olyankor, amikor azt hisszük, Homéroszról gondolkodunk, valójában nem is gondolunk semmit – vagy legalábbis nem azt, amiről azt hisszük, hogy gondoljuk.

Ezen írás keretei között nincs mód arra, hogy ezt a tézist részletesen értékeljem, de úgy vélem, hogy ez is egy meglehetősen kellemetlen következmény. Másképpen megfogalmazva, a következő kérdés tehető fel: lehetséges-e egy olyan álláspont, amely elfogadja mindazt, hogy a külső dolgok – például szeretteink – gondolataink közvetlen tárgyai lehetnek; de nem kényszerül azt állítani, hogy a gondolatokkal kapcsolatban lehetségesek a fenti típusú tévedések? A válasz, reményeim szerint, igen, és a megoldás kulcsa ott keresendő, hogy felülvizsgáljuk a dolgok kétfajta megragadására vonatkozó russelli elméletet.

A JAVASOLT ALTERNATÍVA

Javaslatom tehát az, hogy utasítsuk el a megkülönböztetést a kétfajta megragadás között, és mondjuk azt, hogy mind nevekkal, mind leírásokkal magukat a dolgokat ragadjuk meg gondolatban, és a gondolat mindkét esetben autonóm marad.

Először is szeretném eloszlatni azt az érzést, hogy egy leírás használatakor nem magáról a tárgyról beszélünk. Az ellenkező nézet állításakor Russell szerintem támaszkodik egyfajta köznapiságra, amelyet a következőképpen lehetne szemléltetni: ha valamiről gondolkodunk, akkor tudnunk kell, miről gondolkodunk. („Nem tehetünk ítéletet vagy feltevést anélkül, hogy tudnók, mi az, amiről ítéletet vagy feltevést teszünk” (RUSSELL 1976, 358.). Tehát nem lehet gondolatunk tárgya olyasmi, amiről nem tudjuk, hogy kicsoda vagy micsoda. Amikor azonban leírás révén próbálunk valamit megragadni, nem tudjuk, hogy kiről vagy miről van szó, ahogyan azt például a „legtöbb szavazatot kapó jelölt” esete mutatja. Mert persze hiába tudjuk, hogy a legtöbb szavazatot kapó jelöltet fogják megválasztani, azt nem tudjuk, hogy ki a legtöbb szavazatot kapó jelölt; márpedig ha nem tudjuk, kiről is van szó, akkor hogyan tudnánk őrla állításokat tenni?

Számomra ez az érvelés kevésbé meggyőző. Russell azt sugallja, hogy ha tudnánk az illető nevét, akkor azt is tudnánk, hogy kiről van szó. Ez bizonyos kontextusokban így van, de másokban nem. Ha valaki soha nem hallott a jelöltekről, és megtudja, hogy Kenneth Clarke-ot választották meg a konzervatív párt vezérévé, ugyanúgy azt fogja kérdezni, hogy ugyan ki is az a Kenneth Clarke? Hiába tudjuk valakinek a nevét, az még önmagában nem elég ahhoz, hogy tudjuk, ki is az illető. Ugyanakkor egy leírás ilyenkor a segítségünkre siethet: ha kiderül, hogy Kenneth Clarke a konzervatív párt régi oszlopos tagja, a Major kormány kancellárja, a kevés Euro-párti Tory egyike ... akkor egy ponton a hallgató azt mondhatja, hogy „Ja, most már tudom, hogy ki az”.

Az ilyen és hasonló példák azt mutatják, hogy az, hogy tudjuk-e, kiről vagy miről van szó, kontextusfüggő. Nincs kitüntetett referálási mód, amely garantálná, hogy tudjuk, miről van szó; és sokféle utalási móddal – így leírásokkal is – elérhetjük, hogy tudjuk, miről van szó. Nem kell tehát amiatt aggódnunk, hogy egy leírás alkalmatlan arra, hogy megadja, miről van szó, és így azt sem kell mondanunk, hogy a leírás használatakor a denotáció nem lehet az, amiről beszélünk, vagyis a gondolat tárgya.

AZ ÍTÉLET TÁRGYA

A fentiek talán segítenek abban, hogy megbarátkozzunk azzal a gondolattal, hogy a leírások segítségével a dolgot ragadjuk meg. Még valami szükséges azonban: fel kell adni azt az elképzelést, hogy az ítélet tárgya (például amikor Julius Caesarról ítélek, maga Julius Caesar) az ítélet alkotóeleme. Az ítélet alternatív felfogása szerint az ítélet nem viszony az elme és a tárgyak között; ehelyett az ítélet egy mentális esemény, az elme egy módosulása, amely teljes egészében az elmében zajlik. Szerintem ez a nézet meggyőzőbb, mint Russellé vagy a neo-russellianusoké, ugyanis az ítélet aktusát magába az elmébe helyezi. A mentális aktus tárgya egy gondolattartalom, például az a kijelentés, hogy „A szereti B-t”, vagy „Az F a G mellett van”. Mindkét esetben a jelölő kifejezés – a név vagy a leírás – referál egy bizonyos dologra, és ennek révén a gondolat tárgya az illető dolog lesz. Előfordulhat persze az is, hogy a kifeje-

zések referenciája nem létezik, mint például a „Pegazus” vagy a „Franciaország jelenlegi királya” kifejezések esetében. Ilyenkor a gondolat tartalma ugyanaz, csak éppen nem vonatkozik semmire.

Russell mérlegelte egy efféle megoldás lehetőségét – ahogyan ő fogalmazott, azt a lehetőséget, hogy az ítéletek ideákból állnának – például a Julius Caesarról szóló ítéletnek összetevője, Julius Caesar ideája lenne az egyik alkotóeleme. Ezt a megoldást azonban elutasította. Ha ugyanis az ítéletek ideákból állnak, akkor Russell szerint egy átláthatatlan fátyol ereszkedik le a dolgok és az elme közé, és „a megismerésben soha nem jutunk el azokhoz a dolgokhoz, amelyekről állítólagos tudásunk van, hanem csupán a dolgok ideáihoz.” (RUSSELL 1976, 360.) Ez talán meglepő szemrehányás pont Russelltől, aki, mint láttuk, maguknak a külső tárgyakkal a megragadását és megismerését nem tartja lehetségesnek. Mindazonáltal szembe kell nézni az ellenvetéssel, hiszen én magam éppen egy olyan elmélet kialakítására törekedtem, amelyben ez a megismerés és megragadás lehetséges.

Az az állítás, hogy ha az ítéletek ideákból állnak, akkor az ítéletek (megismerés stb.) az ideákra vonatkoznak, előfeltételezi, hogy egy ítélet tárgya csak az ítélet alkotórésze lehet. Én azonban ezt a feltevést elutasítom. Szerintem az ítélet ideákból, vagy kortárs szóhasználattal fogalmakból áll; ezek az ítélet alkotórészei. A fogalmak dolgokra utalnak vagy dolgokat reprezentálnak; ezek az ítéletek tárgyai. Az elme és a tárgy között nincs semmi, se fátyol, se idea; az idea ugyanis az elmében van. Egy hasonlaltal szemléletve: ha a XIII. kerület Budapesten van, akkor nem lehet Budapest és Miskolc között. Vagy másik hasonlaltal: ha a szemem a látás eszköze, ezzel nem azt állítom, hogy a szemem a dolog és közöttem van, és a dolgot mintegy soha nem látom a szememtől. Hasonlóképpen kell elképzelni fogalmak és tárgyak viszonyát is.

Russell másik ellenvetése az ellen, hogy az ítéletek ideákból állnak az, hogy ebben az esetben megmagyarázatlan az idea és a tárgy közötti viszony. Ha az elme úgy reprezentálja a tárgyat, hogy van róla egy ideája, akkor az ideának is úgy kéne reprezentálnia a dolgot, hogy van róla egy újabb ideája; márpedig ez egy rossz regresszus. Azt el kell ismernem, hogy az általam ismertett elmélet egyelőre adós annak az elemzésével, hogy miben is áll a reprezentáció. De kérdéses, hogy a reprezentáció egyáltalán redukálható-e valamilyen viszonyra. Ráadásul Russell elmélete is feltesz egy egyszerű, analízis nélküli viszonyt: épp az ismeretséget, azaz azt a viszonyt, amellyel az elme közvetlenül megragadja tárgyát.

ÖSSZEFOGLALÁS

Három fő álláspontot ismertettem ebben a rövid tanulmányban, amelyek különbségét három fontos kérdésre adott különböző válaszok kombinációjával lehet jellemezni. Először is, feltehetjük a kérdést, hogy az ítéletek tárgyai alkotóelemei-e az ítéletnek; erre a kérdésre Russell igennel válaszol. Másodszor kérdés az, hogy tévedhetünk-e gondolataink tartalmát illetően; Russell szerint a válasz itt nemleges. Ebből azonban az következik, hogy külső tárgyak nem lehetnek alkotóelemei, és így tárgyai sem a gondolatoknak.

A neo-russelliánusok egyetértenek Russell-lel abban, hogy csak akkor ragadjuk meg magát a tárgyat, amikor a tárgy alkotóeleme az ítéletnek. Mivel azonban el szeretnénk fogadni azt is, hogy magukat a külső tárgyakat képesek vagyunk gondolatban

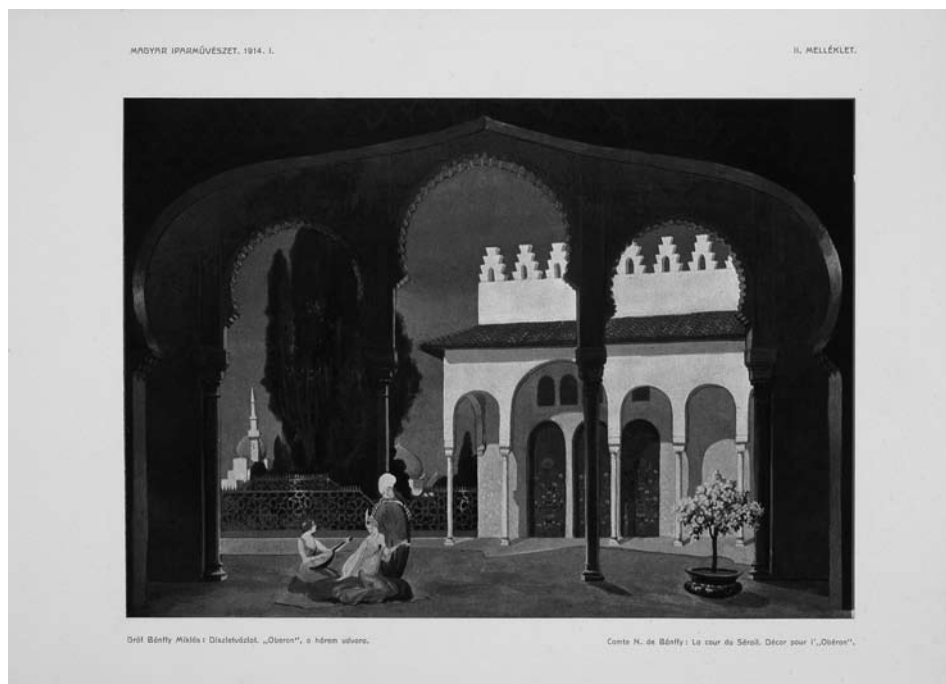
megragadni, meg kell engedniük, hogy saját gondolatainkra vonatkozóan is tévedhetünk.

Én magam ezt az eshetőséget szeretném elkerülni: szerintem nem lehetséges tévedni abban, hogy elgondolunk-e valamit vagy nem. Ugyanakkor azonban ahhoz is ragaszkodnék, hogy maguknak a külső tárgyaknak a megragadása és ismerete lehetséges. Ez a két állítás összeegyeztethető lesz, mielőtt feladjuk azt az elképzelést, hogy az ítélet tárgya az ítélet alkotóeleme. Ez tehát a leghelyesebb, amit tehetünk.

IRODALOM

RUSSELL, Bertrand 1996. *A filozófia alaproblémái.* (ford. Fogarasi Béla, Bánki Dezső) Budapest: Kossuth.

RUSSELL, Bertrand 1976. Tudás ismeretség és tudás leírás révén (ford. Márkus György) *Miszticizmus és logika.* Budapest: Magyar Helikon.

Bánffy Miklós: Díszeletvétel Weber Oberon c. operájához. Operaház, 1913. Nyomdai technika. Megjelent a Magyar Iparművészet 1914-es színházi számában.